

تحفه شاهي

○ رينهولد لوفلر
Reinhold loeffler
دانشگاه ميشيگان غربي

○ ترجمه: منصور چهرازي

در پنج صفحه ضميمه متن اصلی گردیده است. تا آن جا که اطلاع دارم، تنها منبع منتشر شده در مورد این متن، اقتباس کوتاهی به زبان انگلیسی می باشد که توسط رای. لمبتون (A. Lambton) تهیه شده است. ^۱ در کتاب حاضر، خود متن فارسی نیز آورده شده است. بدین صورت که نویسنده دستخط اصلی را به زبان فارسی چاپ کرده است. این کار ممکن است سبب مطالعه آسان و به دور از هرگونه ابهام گردد، حتی در مواقعی که شخص نیاز دارد به متن اصلی مراجعه نماید، امکان آن برایش فراهم خواهد بود. همچنین، در این کتاب با چند مورد اختلاف در املاي اسامي اصلی و ترجمه مواجه شدم که مایل گردیدم آن ها را با یکدیگر مقایسه کنم (صفحات ۴۸ و ۷۹: کوه گیلو؛ صفحات ۵۳ و ۸۲: گونه خان؛ صفحات ۵۵ و ۸۴: شیروانلو؛ صفحات ۵۹ و ۸۷: بیوجان). من فکر می کنم این ارزش را دارد که از روی متن اصلی نسخه هایی چاپ گردد.

ترجمه آلمانی این اثر کاملاً دقیق است و نشان از آن دارد که مهارت زیادی در ترجمه دقیق مفاهیم اصطلاحات به کار رفته و سعی شده تا حد امکان معانی به صورت تحت اللفظی ترجمه گردد. به ویژه در مورد خواندن صحیح اسامي جغرافیایی و قبیله ای، در قسمت تفسیری کتاب، نویسنده به مشکلات مربوط به اصل اثر، تالیف و تاریخ گذاری در متن پرداخته و پس از آن بر جمعیت های قبیله ای تمرکز می نماید. وی سپس با استفاده از منابع اصلی بریتانیایی، خصوصاً گزارش های دفتر امور خارجه بریتانیا در هند و ضمیمه نمودن آن ها به اطلاعات درون متن، تلاش می نماید تا تصویری واقعی تر از هویت های نژادی، قلمروها و تاریخ های مربوط به قبایل ذکر شده در قرون هجدهم و نوزدهم ارائه دهد. در هر صورت، قصد بر این نیست که طرحی جامع، مشابه مطالعات تک نگارانه که وجود دارند، در این جا مطرح گردد.

من به چند اشتباه در کتاب برخوردیم که مایلیم آن ها را ذکر نمایم. «ایلات ایرانی الاصل و لفر Wa'lfar» (صفحه ۶۰)

Nomadenstamme in Persien im ۱۸. und ۱۹. Jahrhundert, Marina Kunke, Islamkundliche Untersuchungen, Band ۱۵۱, Berlin: Klaus Schwarz Verlag ۱۹۹۱, ۱۸۹ PP., with additional map, ۲ Pages facsimile, ۱ table.

مأخذ:

Iranian Studies, Volume ۲۶, number ۳-۴, Summer / Fall ۱۹۹۳.

این کتاب، تالیفی تفسیری و ترجمه نسخه ای خطی مربوط به قرن هجدهم است که در حال حاضر در مجموعه نسخه های خطی شرق نزدیک دانشگاه کالیفرنیا یی لوس آنجلس (UCLA) نگه داری می شود. این دست نوشته ظاهراً نسخه ای از اسناد مربوط به دوره صفویان است، که به دلایل نامعلومی، تحفه شاهي نامیده شده است. مؤلف آن به نظر می رسد فردی به نام مهدی علی خان باشد. یک ایرانی دور از وطن، در خدمت کمپانی هند شرقی، که در سال ۱۷۹۹ م. به منظور پیشبرد منافع بریتانیا به دربار ایران اعزام گردید و در این مقام ممکن است به طریقی به آنچه که امکان دارد اسناد سری دولتی بوده باشد، دست یافته است. پیکره اصلی متن (۲۸ صفحه)، بنابر آنچه اظهار گردیده براساس اطلاعات جمع آوری شده در سال ۱۱۲۸ ق. / ۱۷۱۶ م. توسط منشی خزانه آخرین پادشاه صفوی، سلطان حسین، بوده است. این اطلاعات به طور عمده در ارتباط با گروه های قبیله ای آن زمان، محل زندگی آنها، ریشه های نژادی، نام رؤسای آنها، زیرمجموعه های این قبایل و مانند این ها می باشد. همچنین، در این میان برآورد میزان جمعیت مربوط به بخش های مختلف جامعه آن زمان و - احتمالاً آنچه برای مامور بریتانیایی بیش از همه حایز اهمیت بوده - گزارش درآمدهای مالیاتی هر ولایت مربوط به سال های ۱۷۱۶ و ۱۸۰۰ م. به چشم می خورد، که گزارش مربوط به سال ۱۸۰۰ م.

به مفهوم «قبیله‌های ایرانی و غیرایرانی» است و نه صرفاً به معنای عبارت آلمانی "Stamme iranischen Ursprungs" (صفحه ۸۷). «شهرها» (صفحه ۶۰) که برای آن معادل "Stadte" (صفحه ۸۷) در نظر گرفته شده، باید در این متن به وضوح «ناحیه» یا «ولایت» خوانده شود. ارقام مالیاتی مکرر نه تنها به مراکز شهرها، بلکه به واحدهای ذکر شده نیز اشاره دارد. «فیلی» (صفحه ۷۷) باید «فیلی» و «ممسنی» (صفحه ۸۰) باید «ممسنی» (یک عبارت مختصر شده لری برای محمدحسین) خوانده شود و باید به این نکته توجه گردد که «ممسنی» فعلی در آن زمان نیز وجود داشته است. متن اظهار نمی‌دارد که کهگیلویه، شوستر و بهبهان مکان‌های اسکان و زندگی بختیاری‌ها می‌باشد (صفحه ۱۱۶). نویسنده در این جا ترجمه خودش را نادرست می‌داند (صفحه ۷۹) در صورتی که ترجمه‌اش کاملاً صحیح است به جز این که «وم» بایستی «ون» باشد به این دلیل که کهگیلویه رشته کوه نیست، بلکه نام یک منطقه است. قلمرو لرها از خلیج فارس در طول دجله تا بغداد گسترده نیست (صفحه ۱۱۰) و نمی‌توان این نکته را بیان نمود که قشقایی‌ها در آن زمان هنوز به وجود نیامده بودند (صفحه ۱۰۷). در صفحه ۸۰ حاصل جمع باید به صورت صحیح آن یعنی ۶/۵۰/۰۰۰ و حاصل جمع اول در صفحه ۸۷ باید ۱۱/۱۱۰/۰۰۰ خوانده شود.

باید اذعان داشت که نویسنده با تهیه مطالب این کتاب و ذکر اطلاعات بی‌نظیر و محرمانه که اکنون به راحتی در دسترس قرار گرفته، خدمت بزرگی به ما نموده است. در این کتاب علاوه بر ذکر اطلاعاتی در مورد قبایل آن زمان، مسایل دیگری نیز روشن گردیده است. از جمله این که مقامات دولتی به جمعیت قبایل، تبعید گروهی و اسکان مجدد آن‌ها و نیز جریان‌های اقتصادی در دوره‌ای خاص، توجه نشان داده‌اند (آمار و ارقام نشان می‌دهد که بین سال‌های ۱۷۱۶ و ۱۸۰۰ م. حدود ۳۰٪ درآمد‌های مالیاتی و ۶۰٪ در ارزش مبادلات ارزی بین تومان ایران و روپیه هند، تنزل وجود داشته است). همچنین، این کتاب با بررسی کارکرد هیات اجرایی آن زمان موفق شده است که نشان دهد چرا تعدادی از قبایل نامشان در لیست دولت بوده و برخی دیگر از قبایل قشقایی‌ها و بلوچ‌ها، که به طور یقین در دربار صفویان شناخته شده بوده‌اند، حذف گردیده‌اند. نیز، نویسنده کتاب دلایلی را ذکر نموده مبنی بر این که چرا درآمد‌های جمعیت آن زمان غیرواقعی و در سطح بسیار بالایی (۲۲۲ میلیون در سال ۱۷۱۶ م.) بوده است.

پی نوشت:

۱) Encyclopedia of Islam, 2nd., ed. ۳: ۱۱۰-۲ (A.K. S. Lambton: ILAT).

فرهنگ اساطیری - حماسی ایران

به روایت منابع بعد از اسلام

مصطفی دهقان

کتاب با پیشگفتاری از شادروان مهرداد بهار آغاز می‌شود و پس از آن دیباچه‌ای از دکتر صدیقیان آمده که در آن به چگونگی گردآوری مطالب، علائم اختصاری، چگونگی استفاده از کتاب و تحول اساطیر ایرانی به روایت منابع اسلامی پرداخته شده و در انتهای این دیباچه نیز هدف از تدوین این فرهنگ ذکر شده است.

آنگاه مطالب اصلی کتاب در یازده بخش سامان یافته و هر بخش به ترتیب، به یکی از شخصیت‌های زیر اختصاص پیدا کرده است:

- ۱- کیومرث^۲، ۲- هوشنگ^۳، ۳- طهمورث^۴، ۴- جمشید^۵، ۵- بیوراسب^۶، ۶- فریدون^۷، ۷- منوچهر^۸، ۸- نوذر^۹، ۹- زو یا زاب^{۱۰}، ۱۰- گرشاسپ^{۱۱}، ۱۱- افراسیاب^{۱۲}، همچنین در هر یک از بخش‌های یازده گانه فوق، اطلاعاتی ذیل موضوعات و مداخل زیر ارائه شده است: «نام»، «آفرینش»، «نسب»، «ویژگی‌های صوری و معنوی»، «دین»، «بستانگان»، «جان‌شینی»، «آفرینش»، «حوزه و فرمانروایی»، «زمان»، «مکان»، «وقایع»، «داستانها»، «آمیختگی با اسطوره‌های سامی»، «موقعیت در سلسله پیشدادی»، «کارگزاران».

علاوه بر این عناوین که برای تمام پادشاهان پیشدادی تکرار می‌شود، برخی اطلاعات اختصاصی و انحصاری آنها نیز در بخش مربوط به خود ارائه شده است.

یک بخش کوتاه دوازده صفحه‌ای نیز تحت عنوان کلیات در انتهای کتاب ضمیمه شده است. در این بخش فهرست تعدادی از عناوین تکراری کتاب درج شده و در مورد هر یک از آنها به نقل از منابع دست اول توضیحی ارائه شده است کلیات کتاب شامل عناوین ذیل است:

- ۱- نام و لقب، ۲- نسب، ۳- ویژگیها، ۴- عقاید، ۵- سلسله‌های شاهی، ۶- پیشدادیان، ۷- زمان، ۸- مکان، ۹- شمار شاهان، ۱۰- شاهانی که مبدأ تاریخ قرار گرفته‌اند.

- فرهنگ اساطیری - حماسی ایران، به روایت منابع بعد از اسلام
- جلد اول: پیشدادیان
- به کوشش: دکتر مهین دخت صدیقیان
- ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۵

اسطوره، بیانگر فرهنگ و دیدگاه مردمان کهن است. اسطوره از سویی بیانگر احساسات ناخودآگاه آدمیان در اعتراض به امور ناخوشایندشان است و از سوی دیگر نشانه‌ای از عدم آگاهی بشر نسبت به علل واقعی حوادث^۱ اما آنچه در دانش اساطیر مهمتر به نظر می‌رسد اینست که هر مورخ، بلکه هر محقق که پیرامون مسائل اجتماعی - تاریخی تحقیق می‌کند بی‌نیاز از شناخت اساطیر نیست. چه بسا آنجا که تاریخ سکوت کرده و فقدان اسناد و منابع مشهود است، اسطوره به یاری محققان آمده و با نگاهی رمزآمیز به بیان دیدگاه مردمان کهن می‌پردازد و شناخت تاریخ تمدن و آداب و اعتقادات پیش تاریخی را آسان‌تر می‌نماید.^۲

کتاب حاضر که کوششی در جهت دست یافتن به چنین اهدافی است به همت یانو صدیقیان فراهم آمده است. این کتاب بخشی از طرحی تحقیقاتی بوده که متأسفانه سالها پیش به فراموشی سپرده شده است. بر اساس طرح مذکور که در فرهنگستان ادب و هنر سابق مطرح شد، قرار بود دائرةالمعارفی اسطوره‌ای - حماسی تهیه گردد که بررسی کامل کلیه منابع اسطوره‌ای - حماسی ایران از آغاز تا قرن هفتم هجری را دربر گیرد. در این تحقیق علاوه بر متنهای موجود به زبان‌های ایران باستان و میانه، متن‌های موجود از زبان‌هایی چون ارمنی، گرجی، سریانی و عربی نیز مد نظر بود. هر چند تدوین چنین دائرةالمعارفی به تعویق افتاده، ولی بخشی از آن که پیرامون شخصیت‌های اسطوره‌ای - حماسی ایران در منابع پارسی و عربی بعد از اسلام است به ثمر نشست و اکنون در دسترس علاقه‌مندان می‌باشد.